

RAZBORITA ANALIZA MAGLOVITOG RAZDOBLJA

Živa Benčić, *Mjesečar u magli. Oglеди o suvremenoj ruskoj književnosti*. Zagreb: Disput. 2017. 182 str.

U studenome 2017. godine objavljena je knjiga *Mjesečar u magli. Oglеди o suvremenoj ruskoj književnosti*. Žive Benčić, zagrebačke rusistice i dugogodišnje profesorice na Katedri za rusku književnost. Knjiga je objavljena u biblioteci Četvrti zid nakladničke kuće Disput, već oprobane i dokazane u objavljivanju znanstvenih knjiga s područja humanistike.

Knjiga se sastoji od osam rasprava o različitim temama, a ta joj dispartatnost daje obilježje mladenačke razigranosti. Naći će se u njoj teme tjelesnosti, predmetnosti, hibrida, erotsko-ljubavne teme, teme neomitologizma, monstuoznosti i brojne druge. Oglеди su, kako i sama autorica ističe u Uvodnoj riječi, manje-više samostalni, odnosno "svako poglavlje čini samostalnu cjelinu koja se može čitati odvojeno od ostatka knjige" (11). Mladenačku razigranost knjizi daje i autoričin interes za kraće pripovjedne forme koje uvijek teže fragmentu i isječku, a ne cjelovitoj slici svijeta. Primijetit ćemo da su tematsko-problemske analize uglavnom povezane s pripovijestima i kratkim pričama (*Kavkaski zarobljenik* V. Makanina; proza L. Petruševske; *Kako su pojeli pijetla* E. Popova; *Mjesečar u magli* i druga proza Tat'jane Tolstoj; *Dvorana raspjevanih karijatida* V. Pelevina).

Riječ je raznolikom i interesantnom rasponu tekstova koji se otvaraju pitanjima ljepote, i prirode i ljudskoga tijela, u analizi pripovijesti *Kavkaski zarobljenik*

Vladimira Makanina. Na tu se analizu, koja pozornost skreće na tjelesno, ali i na duhovno, dobro nastavlja ogled o Erosu u ljubavno-erotskim narativima Ljudmille Petruševske. Dijelom se ljubavnog odnosa dotiče i tekst posvećen Popovljevoj priči *Kako su pojeli pijetla* jer autorica daje širu kulturološku sliku koja nije nebitna i kad je riječ o ljubavnim odnosima ili o stabilnosti i nestabilnosti bračnog života. Pitanjima pamćenja autorica posvećuje treći prilog, i to analizom Prigovljeva romana *Živite u Moskvi*, dok koncept malih stvari u analizi proze Tat'jane Tolstoj također dotiče pitanja pamćenja jer se Tat'jana Tolstoj u svojim kratkim prozama usredotočuje na stvari ili predmete koji su postali beskorisni i koje bismo trebali odbaciti jer su izgubili svoju uporabnu vrijednost. Ipak, stvari tijekom vremena dobivaju na vrijednosti, pa su "ubojice stvari zapravo ubojice vremena jer nas sprečavaju da preko stvari osjetimo njegovu višeslojnost" (122). Središnji je tekst inspiriran naslovom istoimene pripovijesti Tat'jane Tolstoj *Mjesečar u magli*. U njemu autorica suvereno vlada temom oniričkoga iz analitičke perspektive neobaroka. Ujedno napominje da je ruska spisateljica inspirirana snovima u užem smislu, ali i drugim oblicima psihičkog života svojih junaka, kao što su sanjarenje (budno sanjanje) i somnambulizam. Benčić dobro primjećuje da se u ranoj prozi Tat'jane Tolstoj svijet nerijetko opisuje upravo kao somnambulno stanje. Autoričina je primjedba utoliko značajnija jer "kaoičnim snom" kao metaforom definira stvaralaštvo gotovo svih pisaca kojima se u svojoj knjizi bavi. Dva teksta otvaraju pitanje monstuoznosti. To su: *Hibridizacija lika: "Dvorana raspjevanih karijatida"* Viktora Pelevina, u kojemu se načinje prijelaznost ljudskoga tijela u neljudsko, i *Lik monstuma u prozi ruskog postmodernizma: pokušaj tipologije*.

U potonjem tekstu autorica nudi podjelu čudovišta na nekoliko skupina: čudovišta bez antropomorfnih crta, monstumi hibridi s ljudskom komponentom, ljudski monstumi te prijelazna skupina između hibrida i ljudskih monstuma.

Ogledi su međusobno odijeljeni, njihov nastanak vezan je uz određeni vremenski raspon, a većinu je autorica, kako i navodi na kraju knjige, izložila na međunarodnim skupovima te objavila između 2008. i 2016. u domaćim i međunarodnim časopisima. Proza koju autorica analizira vezana je uz razdoblje od posljednjih tridesetak godina, pa podnaslov knjige upućuje na "suvremenu rusku književnost". Pitanje "suvremene ruske književnosti" u određenom je smislu problematično i "maglovito", pa Živa Benčić, kao i drugi autori koji se bave tim razdobljem, pribjegava sociološkoj periodizaciji ruske književnosti, koja je tipična za analize zapadnjačkih istraživača. Svjesna je da književnopovijesno razdoblje od 80-ih godina 20. stoljeća do danas ne može obuhvatiti jedinstvenim književnopovijesnim terminom u kojem "prevladava jedan sustav književnih normi i pravila" (7). Benčić u labavoj kronologiji skiciranoj desetljećima ističe tri poetičko-povijesne cjeline: socrealizam, postmodernizam i neorealizam, ali izbjegava njihovo poetičko definiranje i preferira sociološku periodizaciju koja implicira termine poput "razdoblje kasnog socijalizma", "književnost od perestrojke do naših dana", "postsovjetsko razdoblje" i sl. Navikli smo susretati se sa sličnim periodizacijama, posebice u zapadnih povjesničara književnosti, poput one Benjamina M. Sutcliffea *Proza života: ruske spisateljice od Hruščeva do Putina (The Prose of Life: Russian Women Writers from Khrushchev to Putin, 2009)* koja ne nudi stilsku odrednicu vremenskog perioda, nego

književno-povijesno razdoblje omeđuje političkim akterima. Poznajemo i primjer knjige Andrewa Barucha Wachtela, prevedene pod naslovom *Književnost Istočne Evrope u doba postkomunizma. Uloga pisca u Istočnoj Evropi* (Beograd, 2006) (*Remaining Relevant after Communism. The Role of the Writer in Eastern Europe, 2006*), u kojoj se zanemaruju geografske granice Istočne Europe kao prostorno određenje, a nudi se i vremenski labava odrednica te vrlo upitna sintagma "doba postkomunizma". Poznata nam je i *Povijest ruske književnosti* Reinharda Lauera (hrv. prijevod M. Car i D. Zima, 2009) u kojoj autor nakon stilske periodizacije književnosti do 20. stoljeća pribjegava onoj društvenoj u 20. stoljeću nazivajući književnost jednostavno *Ruska sovjetska književnost I., II. i III.*, a suvremenu – *Suvremena književnost nakon perestrojke i obrata*. Taj sociološki imperativ "nakon političkog događaja" ili "za vrijeme vlasti određenog predsjednika" možda ne bi bio problematičan da se ne ponavlja po navici i ne klizi s književnopovijesne i stilske periodizacije. "Kasni socijalizam" ili "književnost nakon perestrojke" koje Benčić upotrebljava u svojoj knjizi također su, poput naslovnog *Mjesečara*, maglovite periodizacijske odrednice koje više govore o političkom nego o književnom, stilskom ili šire kulturnom rasponu i razvoju. No autorica je ipak svjesna periodizacijskih manjkavosti, pa naglašava posebnost poetika pojedinih pisaca i pozornost usredotočuje "na analizu individualnih poetika pojedinih stvaralačkih osobnosti" (11). Somnambulno se stanje stoga ne odnosi samo na "suvremene junake" ili "opće stanje duha", nego i na periodizacijske probleme s kojima se susrećemo.

Zbog fokusiranja interesa na pojedine teme i poetike moglo bi se zaključiti da analize okupljene u ovom ukoričenom

izdanju ne čine cjelinu. Međutim, kompozicija knjige ne temelji se na pukom nabranju nasumično skupljenih tekstova usmjerenih na određene probleme u književnosti od 80-ih godina do danas. Čitamo li pažljivo knjigu *Mjesečar u magli* kao cjelinu, primijetit ćemo jasnu kompozicijsku zaokruženost. Ona je izražena u prijelazu od tjelesnog prema bestjelesnom, od ljudskoga prema monstuoznom, od konkretnog prema apstraktnom, od prošlosti prema budućnosti. Prvi je tekst posvećen erosnoj privlačnosti, ljepoti ljudskoga tijela. To je ujedno tekst koji komunicira s klasičnom ruskom tradicijom, posebice s Dostoevskim i njegovom nadaleko poznatom frazom izrečenom u romanu *Idiot* – “Ljepota će spasiti svijet”. Autorica već na samom početku rasprave o Makaninovu tekstu naznačuje sve pravce tumačenja te fraze i upućuje na njezino iščitavanje ne samo na području fizičkog (riječ je o fizičkoj ljepoti zarobljenog Kavkažanina za vrijeme rata u Čečeniji). Bez obzira na širok spektar tumačenja poznate tvrdnje, Benčić se ipak koncentrira na tjelesni aspekt jer je upravo ljepota, i to ljepota ljudskoga tijela u središtu Makaninova pripovjedačkog interesa. Na tom je tragu i tekst o krilatim i beskrilnim Erosu u Ljudmile Petruševske u kojemu se jasno razlikuje eros od seksualnosti. Upravo je erotičnost izrazito ljudska kategorija, pa i ta analiza ulazi u one koje smo svrstali u skupinu tekstova s interesom za tjelesno, antropološko i konkretno. Takvi su i tekstovi o pamćenju, o bilježenju vlastitih uspomena u vremenu (Prigov) ili preko stvari (Tolstoj), ili pak tekst u kojemu se analizira ritualno jedenje (Popov). Dakle, prvi je dio knjige izrazito okrenut prema tjelesnim aspektima, prema antropološkom i prema komunikaciji s prošlošću, ponajprije s klasičnom ruskom književnošću. Nakon analize pri-

povijesti *Mjesečar u magli* autorica kreće drugim smjerom, u ono što bih nazvala udaljavanjem od ljudskoga i konkretnoga. Najbolje to pokazuju dva posljednja teksta u kojima se istražuje udaljavanje od humanog i približavanje monstuoznom, jer čovjek se, kako autorica tvrdi pozivajući se na knjigu Arnolda Gehlena *Čovjek. Njegova narav i njegov položaj u svijetu* (2005), “može opisati ili tumačiti samo pomoću kategorija izvanljudskoga” (125). Suvremeni se ruski pripovjedački interes okreće nimalo lijepim, čak monstuoznim tijelima koja u suvremenoj percepciji postaju “postmodernistički” atraktivnima. Privlačno na početku knjige i privlačno na njezinu kraju razlikuju se, a autorica precizno i upućeno nudi distinkciju između “tradicionalno” privlačnog ljudskog tijela i zastrašujućeg, “postmodernistički” privlačnog tijela monstuma. Ona navodi primjer vampira devetnaestostoljetne paradigme, kakvog primjerice utjelovljuje grof Drakula Brama Stokera, koji se razlikuje od simpatičnih Pelevinovih vampira nadljudi što se nalaze na vrhu hranidbenog lanca. Odudaranje i odmak od tradicije, kao i odmak ili čak negiranje binarne opozicije između dobra i zla te između ljudskog i neljudskog sugerira smjer prema granicama ljudskoga, prema tzv. “poboljšano-me” čovjeku i prevladavanju humanog. Negativna je antropologija, kojoj je jedan od začetnika Friedrich Nietzsche, sumirana u učenju o nadčovjeku i temelji se na uvjerenju da čovjek “ne samo da nije kruna stvaranja, nego je po mnogo čemu inferioran životinji” (130). Sumnja u čovjeka kao čvrstu kategoriju iskazuje se u monstuoznom jer monstrem je indikator krize kategorija, što odgovara postmodernističkom odustajanju od binarizma. Kompozicija knjige stoga sugerira pomake u poetikama, ali i u istraživačkom interesu Žive Benčić, u

njezinu osjećaju za nove probleme koji su usmjereni prema posthumnoj budućnosti, prema prevladavanju razlika između prirodnog i neprirodnog, između ljudskog i neljudskog.

Bez obzira na to što Benčić propituje širok raspon tema, ostala je vjerna onima koje su je zanimala tijekom cijeloga istraživačkog, znanstvenog i nastavnog procesa. Riječ je o trima tematskim sklopovima: baroku, pamćenju i snovima.

Barok je tema koju je istraživala od svojih prvih znanstvenih koraka. Autorica je, prisjetimo se, doktorirala s temom *Ruski književni barok. Pojavni oblici i funkcije* (1983), a samo nekoliko godina poslije s Dunjom Fališevac uredila je zbornik *Književni barok* (1988). Temu baroka proširila je u knjizi *Barok i avangarda* (1991). U njoj je, između ostalog, istaknula barokne crte u avangardističkim tekstovima i podijelila ih u dvije skupine: na realni dodir avangardne poezije s ruskom kulturom 17. stoljeća i na tipološki, koji je rezultat pripadnosti istom tipu umjetnosti, što se obično obilježava terminom manirizma. U knjizi *Mjesečar u magli* Benčić, koristeći se oporanim pojmovnim aparatom, suptilno analizira naslovnu priču Tat'jane Tolstoj koja se može iščitati preko najveće barokne metafore "život je san", ali upozorava i na neobarokne crte u Pelevinovoj prozi. Baroknom i neobaroknom vrlo je bliska njezina druga tema – oniričko. Živa Benčić je s Dunjom Fališevac 2012. objavila opsežan zbornik pod naslovom *Prostori snova. Oniričko kao poetološki i antropološki problem*. Oniričko je i u najnovijoj knjizi zastupljeno kao središnja tema, jer maglovitost iz pripovijesti Tat'jane Tolstoj zapravo je somnambulna magla. Ona se iskazuje u izgubljenosti i nesnalaženju u životnoj paradigmi glavnih junaka pripovijesti, a stanje sužene somnambulne svijesti tipično je za brojne junake pos-

modernističke paradigme u kojoj se realnost, kako tvrdi Aleksej Jurčak, "svodi na diskurzivne simulakrume" (103), pa je iluzornost svijeta brojnih junaka koje Benčić analizira bliska osjećaju (neo) baroknoga života kao sna. Treći problemski sklop kojemu se autorica okreće u svojim analizama i koji je duže vrijeme okupira jest pamćenje. Podsjećam na njezinu knjigu *Lica Mnemozine. Ogledi o pamćenju* iz 2006, tematski i problemski orijentiranu na hrvatsku i rusku književnost, u kojoj autorica upozorava na dvije vrste pamćenja: kulturno-povijesno pamćenje, koje osigurava kontinuitet i opstojnost kulture, te autobiografsko pamćenje, koje osigurava jedinstvo i konzistentnost osobe. Analizirajući u knjizi *Mjesečar u magli* problem pamćenja u ruskoga suvremenog pisca Dmitrija Prigova, Benčić uočava širi kontekst i podrtava pojačanu produkciju memoarske i biografske književnosti te sklonost "retrospektivnim ego-tekstovima oslonjenima na pamćenje, [što je] karakteristično za sva, uvjetno rečeno, posttraumatska razdoblja" (49). I dok čitateljska publika Prigovljeva prozni rukopis *Živite u Moskvi* čita kao fikcionalni književni tekst, autor inzistira na nefikcionalnosti, čime u prvi plan istura sjećanje kao činjenicu, a ne izmišljanje kojemu se pridaje sličnost sa stvarnim životom. Autorica ipak dovodi u pitanje vjerodostojnost Prigovljeva teksta u kojemu se sučeljavaju sjećanja i fikcija te njegovu memoarsku prozu promatra kroz prizmu neomitologizma. Prigovljevo laviranje pamćenja između fikcionalnog i faktografskog (dokumentarnog) autorica naziva "titranjem" između provjerenih biografskih i historijskih činjenica s jedne strane i arhetipskih mitskih obrazaca s druge.

Osim tri navedena tematska i problemska sklopa koja okupiraju Benčić i o kojima je prije pisala, valja uputiti i na

četvrti, koji se pomalo stidljivo proteže kroz njezinih osam tekstova. Riječ je o temi ljubavi, ljubavi na granici ljudskog i monstroznog, o ljepoti i privlačnosti, o bračnoj ljubavi, o gašenju ljubavi, o erotskim nagonima i sl.

Naposljetku bih se nakratko zadržala na metodologiji i istraživačkom principu u knjizi *Žive* Benčić. Znanstveni oprez, ali i dubinski ulazak u problematiku kopanjem da se dođe do srži određenog fenomena vrline su njezina znanstvenog rada. Autorica nerijetko polazi od Platonovih tekstova (ponajprije se poziva na *Dijaloge*), poseže i za najvećim autoritetima europske, američke ili ruske/sovjetske misli (Nietzsche, Freud, Curtius, Derrida, Bahtin, Lotman, Ćpštejn, Lipoveckij i dr.) pa onda lagano raskriva zacrtanu temu odnosno problem kako bi ga, budimo pomalo slikoviti, secirala na

svom radnom stolu i primijenila u interpretaciji nekih od ponajboljih tekstova suvremene ruske književnosti. Oprez, ta važna znanstvena vrлина izbija iz stila Ž. Benčić, pa nije zgoreg spomenuti da se autorica ne zalijeće u prosuđivanju, ograđujući se izrazima "zadržat ću se samo na onim karakteristikama..." (134) ili "ne bismo smjeli odmah generalizirati..." (120). Takvim ograđivanjem i oprezom autorica otvara mogućnost novih istraživanja u nekom drugom tekstu.

Knjiga ogleđa o suvremenoj ruskoj književnosti *Mjesečar u magli* zanimljiva je, poticajna te znanstveno i analitički upotrebljiva za promišljanje suvremenih tema. Ujedno pokazuje koliko je vitalna ruska književnost i koliko pitanja može postaviti a da se na njih ne dobiju konačni odgovori.

Jasmina Vojvodić